

avaluació educació secundària obligatòria 4t d'ESO

ENGANXEU L'ETIQUETA
IDENTIFICATIVA EN AQUEST ESPAI

CURS 2012-2013

competència

lingüística:

aranès

INSTRUCCIONS

- Entà hèr era pròva escriu damb boligraf, e non pas damb creion.
- Respon es qüestions en tot mercar ua X en caleishon corresponent.
- Se t'enganhes, pòs raiar e mercar claraments era naua resposta.

TÈXTE 1

Lieg aquest tèxte damb atencion e arrespon les qüestions en tot hèr ua X ath caleishon corresponent.

ÖTZI, ETH NÒSTE ANCÈSTRE

Neishença	c.3.300 a. C. Apròp dera actua localitat de Feldthurns, ath nòrd de Bolzano, Itàlia.
Mòrt	c.3.255 a. C. Alps de Ötztal, apròp de Hauslabjoch, termièra d'Àustria e Itàlia.
Motiu dera mòrt	Emorràgia causada per herida de flècha.
D'auti nòms	Òme de Similaun e Òme de Hauslabjoch.
Nautada	1,65 m
Pes	50 kg
Coneishuda per èster era...	mòmia naturau mès antica d'òme europèu dera Edat deth Coeire.

Ua trobalha susprenenta

Ötzi, Òme de Similaun e Òme de Hauslabjoch son es nòms modèrns dera mòmia d'un òme que viuec hè ath torn de 5.300 ans. La descorbiren en seteme de 1991 dus toristes alemands enes Alps de Ötztal, apròp de Hauslabjoch, ena termièra d'Àustria e Itàlia, a ua nautada de 3.200 m. Eth sòn subernòm proven deth tram des Alps italians a on se trobèc. Ei era mòmia umana naturau mès antica d'Euròpa, e a aufrut ua vision sense precedents des europèus dera Edat deth Coeire. Eth sòn còs e objèctes personaus son exposadi en Musèu d'Arqueologia deth Tiròl deth Sud de Bolzano, Itàlia.

Eth motiu dera momificacion deth cadavre siguec eth heired extrem e perpetuau dera region a on er individu moric. En un principi se pensèc que se tractaue d'un cadavre modèrn, coma d'auti que se trobèren recentament ena region. Siguec recuperat pes autoritats austriacques e portat tà Innsbruck, a on se podec

verificar era sua datacion vertadèra. Era disputa entre Àustria e Itàlia pera titularitat dera mòmia se produisic a causa dera indefinicion dera termièra, caperada de gèu en moment dera signatura deth tractat de St. Germain-en-Laye en 1919. Naui mesuratges en 1991 demostrèren qu'eth descorbiment s'auie produisic a uns 93 mètres laguens deth territòri italian, encara qu'era Universitat d'Innsbruck, en Àustria, conservèc era mòmia enquia acabar es investigacions scientificas, sèt ans mès tard.

Analisi scientifica

Eth còs s'a examinat, s'a mesurat, s'a radiografiat e s'a datat de manèra exhaustiva. Es teishuts finaus e eth contengut des organs sigueren examinats per miei deth microscòpi, com tanben eth pollèn trapat enes pèces de ròba. Era seqüència deth genòma (ADN) a revelat qu'auie uelhs marrons, grop sanguin o, intolerància ara lactosa e problèmes cardiovasculars. Auie artritis e patie de parasits intestinaus.

TÈXTE 1

Còs

D'acòrd damb es estimacions actuaus, Ötzi mesuraue apuprètz 165 cm de nautada, e auie pesat uns 50 kg (quan lo trobèren, pesaue 38 kg). Era preséncia en còs de pollèn der arbe *ostrya carpinifolia*, que florís enes Alps entre març e junh, indique qu'Ötzi moric ena primavera o començament der ostiu.

Era analisi des grans de pollèn, deth povàs e era composicion der esmalt des dents indiquen que passèc era sua mainadesa apròp der actuau vilatge de Velturmo (ath nòrd de Bolzano), totun mès tà deuant anèc a víuer en vals pròp de 50 km ath nòrd d'aguest lòc. Ena analisi intestináu d'Ötzi se trobèc rèstes de dues minjades recentes (ua apròp de ueit ores abans dera sua mòrt): ua ère de carn d'isard, era auta de carn vermelha de cèrvi, andues consumides damb quauque granatge, possiblement en forma de pan. I auie tanben quauque seme de granhoèr (petites prues, fruts der arbe deth granhoèr) e quauques arraitzes.

Tatoatges

Eth còs presente un conjunt de tatoatges en canèth esquèr, dus ena part des lombes, cinc ena cama dreita e dus ena esquèrra. Se tracte de petits grops de tres o quate línhes parallèles que non formen un diboish reconeishut. Es scientifics, emplegant rais X, an determinat qu'Ötzi podèc auer patit artritis en aqueres parts, e s'a pensat donc qu'es tatoatges poderien auer estat hèti damb ua foncion magicocurativa (ua espècia d'acupuntura).

Ròba e sabates

Era ròba d'Ötzi, qu'includie ua capa, un justet e sabates hètes de cuer, ère fòrça sofisticada. Es sabates èren impermeables, dessenhades entà caminar a trauès dera nhèu. Sigueren hètes damb pèth d'os entàs plantes deth pè, pèth de cèrvi e pela d'arbe.

Era èrba fina entornejaue eth pè e era sabata, e servie de michon. Es sabates an estat reproduides pes expèrts e i a plans entara sua produccion comerciau.

Un crim ben antic

Ötzi auie quauquarren semblant a ua punta de flècha plaçada en paumon esquèr quan moric, damb ua engarrapada petita ena sua capa. Era tija dera flècha se l'auie trèta eth madeish o bèth companh. Tanben auie talhs en piet, ena man e en canèth dret, ath delà d'un ramat de patacades. Era analisi der ADN dera sang que i auie enes objectes qu'auie ath torn demostrèc era preséncia de d'outes quate persones:

- Sang d'ua persona ena sua capa.
- Sang de ua auta persona en sòn guinhauet (causa que mos indicarie que heric a ua persona a guinhauetades).
- Dus tipès de sang dera madeisha punta dera flècha (qu'indicarie que heric a dues persones diferentes damb flèches e treigues cada còp era flècha de grana valor, sense que gessesse era punta, causa qu'indique qu'era sua tecnologia ère superiora ara des sòns atacants, ja qu'eth tanben recebec er impacte d'ua flècha ena espatla esquèrra que li arribèc en paumon, e en arrincar-la, li quedèc era punta dera flècha laguens).

Se confirmèc alavetz qu'Ötzi siguesc assassinat, en tot patir ua mòrt lenta e dolorosa, segurament per asfíxia e/o emorràgia.

Wikipedia (Tèxte adaptat)

TÈXTE 1

1 Ötzi neishec apròp de...

- a. Bolzano.
- b. Hauslabjoch.
- c. Feldthurns.
- d. Similaun.

2 Guairi ans viuec Ötzi, aproximativament?

- a. 30.
- b. 35.
- c. 45.
- d. Non se sap.

3 Eth nòm d'Ötzi proven de...

- a. era tribu ara quau pertanhie.
- b. eth lòc a on neishec.
- c. eth nòm deth sòn describidor.
- d. eth lòc a on se trobèc.

4 Es analisis científiques dera mòmia se heren en ua ciutat...

- a. austriaca.
- b. italiana.
- c. soïssa.
- d. francesa.

5 Era paraula "titularitat" (soslinhada en tèxte) signifie:

- a. titular.
- b. propietat.
- c. títol.
- d. rivalitat.

6 Quina d'aguestes caracteristiques d'Ötzi NON se nomena en tèxte?

- a. Intolerància ara lactosa.
- b. Artritis.
- c. Uelhs marrons.
- d. Pèu ròi.

TÈXTE 1

7 Eth pollèn d'*ostrya carpinifolia* en còs d'Ötzi mos indique que....

- a. moric ena primauera o començaments d'ostiu.
- b. auie minjat cèrvi pòc abans de morir.
- c. patie de parasits intestinaus.
- d. auie viscut apròp deth vilatge de Veltur.

0-1

g

8 Ditz quina d'aguestes frases a eth madeish significat que: "Ötzi dilhèu patic artritis":

- a. Segur qu'Ötzi patic artritis.
- b. Ötzi auie patit artritis.
- c. Ei possible qu'Ötzi auesse patit artritis.
- d. Ötzi auec de patir artritis.

0-1

h

9 Ditz s'aguestes frases son vertadèras (V) o fausses (F)

	V	F
a. Ötzi ei exposat en musèu de Bolzano.	☐	☐
b. Quan lo trobèren, Ötzi pesaue 39 kg.	☐	☐
c. Ötzi minjaue carn, semes e arraïtzes.	☐	☐
d. Ötzi se tatoaue entà espantar a sòns enemics.	☐	☐

0-1

i
0-1

j
0-1

k
0-1

l

10 Ordena aguestes frases segontes apareishen en tèxte:

<p>A.
Es tatoatges d'Ötzi non formen figures reconeishudes.</p> | <p>B.
Era Universitat d'Innsbruck estudièc era mòmia pendent sèt ans.</p> | <p>C.
Era ròba d'Ötzi ère fòrça sofisticada.</p> | <p>D.
S'an trapat rastres de quate autes persones.</p> |
|--|--|---|---|
- a. D → C → B → A
 - b. D → C → A → B
 - c. B → A → C → D
 - d. B → D → A → C

0-1

m

TÈXTE 1

11 Quin ei eth tèma principau deth tèxte?

- a. Era narracion dera vida d'Ötzi.
- b. Es costums des antics europèus.
- c. Era descripcion anatomica d'Ötzi.
- d. Era dura vida dera Preistòria.

0-1

n

12 Eth cadavre d'Ötzi demorèc momificat degut a...

- a. es baishes temperatures.
- b. techniques de momificacion.
- c. era alimentacion adequada.
- d. qu'auie eth grop sanguin O.

0-1

o

13 Eth tèxte se classifique coma...

- a. narracion biografica.
- b. estudi deth naut nivèu scientific.
- c. sciéncia ficcion.
- d. divulgacion scientifica.

0-1

p

14 Era descripcion des circumstàncies dera mòrt d'Ötzi ei...

- a. segura.
- b. sciéncia ficcion.
- c. probabla.
- d. fantasiosa.

0-1

q

TÈXTE 2

Lieg aquest tèxte damb atencion e arrespon les qüestions en tot hèr ua X ath caleishon corresponent.

ERA ALIMENTACION ENA MONTANHA

Era alimentacion, amassa damb es condicions fisiques, er entrenament, es factors psicologics e eth miei naturau, constituís era basa deth rendiment esportiu. Per açò conven saber quina dièta ei era mès convenienta entà realizar activitats ena montanha.

CONCÈPTES BASICS

1. Glucids o idrats de carbòni. Son sustot nutrients energetics; apòrten 4 quilocalories per gram. Segontes es sues caracteristiques, eth còs les emplegue de forma rapida, o s'emmagazinen en forma de glucogèn en hitge e enes muscles.

2. Lipids o grèishi. Son es nutrients damb mès nauta valor energetica: apòrten 9 quilocalories per gram. Son fòrça importants entath montanhenc, perque apòrten energia en cas d'activitat fisica prolongada. Son era vertadera resèrva energetica der organisme e actuen ena regulacion dera termogenèsis. Ajuden a suportar eth heired, ja que formen part deth panicul adipós de dejós dera pèth.

3. Protids o proteïnes. Son nutrients constructors. Servissen sustot entath creishement e renaument des teishuts. Des deth punt de vista energetic, ei eth compausant mens important. Apòrten 4 quilocalories per gram.

4. Aigua. Constituís eth 60-70% deth pes corporau, ei indispensable entara vida, e ei era basa des procèssi metabolic. Actue coma sistèma de refrigeracion e tanben ena eliminacion de substàncies d'un solet emplec. Pendent era activitat deth montanhenc ei fòrça important èster tostemp ben idratat. Ena montanha cau béuer soent e en abundància.

5. Vitamines e mineraus. Son de besonh en quantitats petites, actuen en tot facilitar es

reaccions quimiques der organisme. Era sua manca ei causa de malauties. Son es nomentats nutrients protectors. Ena nauta montanha cau ahíger saus mineraus as aigües procedentes deth desgèu o dera fusion dera nhèu.

DIÈTA RECOMANADA TÀS ACTIVITATS DE MONTANHA

Percentatge de minjar	Nutrient
60%	Glucids (Pasta, sucre, arròs, granatges...)
28%	Lipids (Òlis, boder, fruits secs...)
12%	Protids (Carns, peishi, lèit, ueus...)

IMPORTANT

En cas d'expedicions cau soslinhar era importància de portar aliments suggerents e apetissants, a mès de liofilizadi e productes de dietetica esportiva d'avantgarda. Ei important era valor energetica des aliments, eth pòc pes, eth facil transpòrt... Mès non cau desbrembar era valor afectiva e psicologica, fundamentau entà minjar a gust.

<http://www.lospirineos.info/seguridad/normas.htm>
(Tèxte adaptat)

TÈXTE 2

1 Quin d'aquesti factors de rendiment esportiu NON se nomena en primèr paragraf?

- a. Er entrenament.
- b. Eth sens dera orientacion.
- c. Era alimentacion adequada.
- d. Es condicions fisiques.

2 Entà protegir-se deth heired, es nutrients mès adequats son:

- a. es lipids.
- b. es glucids.
- c. es protids.
- d. es vitamines.

3 Indica era definicion de "idratat" (soslinhada en tèxte).

- a. Aliment qu'ei ric en idrats de carbòni.
- b. Substància que tanh as hidrocarburs.
- c. Que manten era proporcion d'aigua en organisme.
- d. Energia idraulica, produsida per miei dera aigua.

4 En "era sua manca" (soslinhada en tèxte) era paraula "sua" se referís a...

- a. reaccions quimiques.
- b. vitamines e mineraus.
- c. malauties.
- d. quantitats petites.

5 Se metem "Eri an d'ahíger saus mineraus" en segona persona deth plurau, serie atau:

- a. Nosati auem d'ahíger saus mineraus.
- b. Tu as d'ahíger saus mineraus.
- c. Jo è d'ahíger saus mineraus.
- d. Vosati auetz d'ahíger saus mineraus.

6 Ditz eth sinonim de "liofilizat" (soslinhat en tèxte).

- a. Embolh.
- b. Afiliat.
- c. Desidratat.
- d. Liposoluble.

TÈXTE 2

7 Quina ei era paraula apropiada que manque:

“Es grèishi apòrten energia _____ son de besonh entath montanhenc.”

- a. per aquerò
- b. ja que
- c. dat que
- d. pr'amor que

0-1

x

8 Entà hèr ua expedicion pera montanha, un minjar compausat de 60% d'arròs, un 18% de boder e un 22% de carn a un excès de...

- a. protids.
- b. lipids.
- c. glucids.
- d. mineraus.

0-1

y

9 Ditz quina ei era paraula apropiada que manque:

_____ era valor energetica ei importanta, tanben n'ei era valor psicologica.

- a. Mès
- b. Perque
- c. Encara que
- d. Que

0-1

z

10 Ditz s'aguestes frases son vertadèras (V) o fausses (F).

	V	F
a. Es glucids e es proteïnes an era madeisha valor energetica.	☐	☐
b. Es glucids non gastats s'acumulen en vrente.	☐	☐
c. Es lipids ajuden a protegir-se deth heired.	☐	☐
d. Es proteïnes apòrten fôrça valor energetica.	☐	☐

0-1

aa
0-1

ab
0-1

ac
0-1

ad

11 Ditz quina d'aguestes frases recuelh melhor era recomanacion finau deth tèxte.

“Enes expedicions, cau escuélher aliments...”

- a. que non engrèishen.”
- b. variats e simples.”
- c. nutritius e apetissents.”
- d. sense conservants.”

0-1

ae

12 Eth tèxte ei:

- a. explicatiu.
- b. narratiu.
- c. descriptiu.
- d. instructiu.

0-1

af

REDACCION

Tèma: QUÉ TE CAU PREMANIR ENTÀ ANAR D'EXCURSION TARA MONTANHA?

Escriu entre 10 e 15 línhes. Se n'escriues mens de 10, non se te corregirà era redaccion e se veirà afectada era tua puntuacion.

Te recomanam que seguisques aquest procediment:

- 1.** planificacion, esquèma des idies que desvoloparàs.
- 2.** prumèra version dera redaccion.
- 3.** revision, correccion e version definitiva.

Pòdes utilizar aquesta pagina coma borrolhon.

BORROLHON

REDACCION

Utilize aquesta pagina entara redaccion definitiva.

Tèma: QUÉ TE CAU PREMANIR ENTÀ ANAR D'EXCURSION TARA MONTANHA?

0-1-2
-3-4

A

0-1-2
-3-4

R

0-1-2
-3-4

S

0-1-2
-3-4

L

0-1-2
-3-4

O

0-1-2
-3-4

M

0-1

P

Moltes gràcies per la teva col·laboració.

Consell Superior
d'AVALUACIÓ
del Sistema Educatiu